

Александра С. Шекеровић
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Студенткиња докторских студија
aleksandra.shekerovic98@gmail.com

УДК: 811.163.41'373
doi: 10.19090/zjik.2025.15.15-37
оригинални научни рад

ЛИНГВОКУЛТУРОЛОШКА СЛИКА СЕЛА У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ¹

САЖЕТАК: Рад представља покушај да се подаци из различитих речника српског језика употребе у лингвокултуролошке сврхе. У раду се на основу анализе речничког чланка лексема *село* у три општа речника српског језика, два асоцијативна речника српског језика и паремија са лексемом *село* – тежи успостављању лингвокултуролошке слике села у српској културној заједници. Одабрани језички материјал пружио је увиде о томе које су се културне информације током времена наталожиле у семантичком садржају лексема *село*, тј. како се представа о селу градила и мењала. Уочено је да су постојеће слике села – традиционална и, у великој мери различита, савремена слика села. Као доминантну особеност могуће је издвојити померање ка негативној скали вредности у савременој слици села.

Кључне речи: српски језик, лингвокултурологија, речници, лексема *село*

1. УВОД

Језик, култура и друштво не егзистирају као међусобно аутохтоне појаве, већ се узајамно прожимају. У језику се одражавају облици поимања и доживљавања стварности једне говорне заједнице, као и друштвене и културне промене које се унутар ње дешавају. Речник се може сматрати показатељем културе једног народа јер се у њему похрањују,² између осталог, релевантне

¹ Рад је настао у оквиру докторских студија Језика и књижевности на Филозофском факултету Универзитета у Новом Саду на предмету Лексикологија и лексикографија савременог српског језика. У виду реферата под насловом *Језичка и културна слика села у општим речницима српског језика* изложен је на Седмом међународном интердисциплинарном скупу младих научника друштвених и хуманистичких наука *Контексти*, 1. 12. 2023. Користим прилику да проф. др Јасмини Дражић, као и др Јовани Јовановић, искажем захвалност на помоћи и усмеравању у изради овога рада.

² Чињеница је да речничка грађа може послужити не само за језичка већ и социолошка, културолошка, те лингвокултуролошка истраживања. Тако Р. Драгићевић на

културне информације и подаци који сведоче о променама у тој области (промене значења речи, њихово нестајање, стварање нових и позајмљивање) (Штрбац & Штасни 2022: 20). Испитујући одабрани језички материјал, у нашем ћемо раду настојати да осветлимо како су елементи ванјезичке стварности у виду урбанизације земље, промене социјалног статуса и улоге села током времена обликовали и потенцијално мењали језичку слику села у свести говорника српскога језика.

1.1. Теоријско-методолошки оквир рада

Под језичком сликом света подразумева се укупност знања о стварности која се формирала у колективној и индивидуалној свести и која је материјализована знаковним системима језика (Стефановић 2012: 16; Штрбац & Штасни 2022: 29). Она представља „израз човекове способности да моделује и структурише слику стварности у одређеној лингвокултурној заједници“ (Драгићевић 2010: 12) и може се разграничити на наивну и научну слику света. „Наивна слика света заједничка је за све представнике једне заједнице“ (Драгићевић 2010: 12), а научна слика света јесте енциклопедијског карактера и може се мењати у зависности од степена образовања и искуства појединца у одређеној говорној заједници. Управо јер је лако променљива, научна слика света не успева да се задржи у језику, те језички израз слике света има преднаучни карактер (Драгићевић 2010: 12). Кад се истражује, дакле, језичка слика света, изучавају се наивна знања о свету, фиксирана на различитим нивоима и поднивоима језичког система (Штрбац & Штасни 2022: 29). Важно је скренути пажњу на активну улогу коју човек има у стварању језичке слике света. У том смислу, језичка слика света је прожета субјективном перцепцијом и концептуализацијом стварности, што јој даје антропоцентричан карактер, али је и интерсубјективна, „јер постаје јединство мисли, осећања и вредности“ (Штрбац & Штасни 2022: 29). Човеково сазнање о стварности и спољном свету врши се преко менталних репрезентација, односно концепата, а у вези са њима је и питање концептуализације. Процес концептуализације, који посебно место проналази у новијим когнитивистичким и лингвокултуролошким истраживањима, пореди се са значењем и схвата се као разумевање апстрактнијих феномена на основу

основу анализе *Српског рјечника* В. Карацића увиђа да „слика света коју пружа обрађена лексика у Вуковом *Рјечнику* чини целовитију представу о разликама у животу српског народа“ (Драгићевић 2018: 141) у Отоманском царству и Хабзбуршкој монархији. Ј. Дражић анализом истога речника долази до запажања да је „лексема често само повод за слику живота традиционалног човека пренету преко језика“ (Дражић 2022: 198).

људског физичког, емотивног, перцептивног и интелектуалног искуства са светом који га окружује (Дражић 2022: 58) те њихово свођење на конкретније и познат(и)је. Разумевање једне језичке форме, дакле, могуће је само у контексту других когнитивних структура. Тако Р. Драгићевић (2007: 92) наводи да се, према Тејлору (1991), значење речи *понедељак* разумева у оквиру концепта *седмица*, који представља својеврстан семантички домен. Није необично да је за разумевање речи потребно више домена – ауторка објашњава да се, према Лејкофу (1987), за разумевање речи *мајка* могу издвојити:

генетички домен (мајка је жена која предаје генетички материјал детету); домен рођења (мајка је жена која рађа дете); домен одгајања (мајка је жена која одгаја дете); генеалошки домен (мајка је најближи женски рођак); брачни домен (мајка је очева жена)³ (Драгићевић 2007: 92).

У слику света интегрисани су, њој подређени, појмови концепта и концептосфере (Штрбац & Штасни 2022: 28). Концептом се сматра ментална представа која се вербализује јединицом језичког система, са јасно уређеном унутрашњом структуром, која је резултат човекових опажајних способности, која носи енциклопедијско знање о предмету или појави коју одражава и која поседује компоненту оцене – одраз човековог тумачења садржаја концепта (Стефановић 2012: 20; Штрбац & Штасни 2022: 25). Појам концептосфере подразумева информациону базу мишљења, уређени скуп концепата једног народа (Штрбац & Штасни 2022: 27).

Кроз ово истраживање, које је замишљено као концептуална анализа у оквирима лингвокултурологије, настојимо да допринесемо успостављању језичке слике села у српској говорној заједници, тј. у српском друштву и култури, а која потом може послужити у конструисању језичке слике света говорника српског језика.

1.2. Предмет и циљеви рада

У раду се на основу различитих речника српског језика: три општа и два специјализована, асоцијативна, и на основу значења паремија са лексемом *село* – покушава реконструисати језичка слика села из дијахроне перспективе. Семантички подаци из лексикографских дефиниција јесу у функцији сагледавања

³ Поред домена, семантички сценарио чине и фрејм и схема. О томе в. Драгићевић 2007.

представа о селу, које су се, условљене вањезичким променама⁴ у његовом статусу, током времена мењале. Да би се допринело бољем разумевању концепта села, у истраживању се тежи и анализи дела паремиолошког и асоцијативног слоја српског језика, како би се издвојиле специфичности концептуализације села које општи речници нису забележили, а које доприносе допуњавању слике села савременим представама говорника српске лингвокултурне заједнице.

1.3. Корпус

Корпус за истраживање језичке слике села чине три општа речника српског језика. Концепт села се испитује у првом речнику српског језика – *Рјечнику српског језика* Вука Караџића (1852), у описном речнику књижевног језика – *Речнику српскохрватског књижевног језика* (РМС) и у тезаурусном, историјском речнику књижевног и народног језика – *Рјечнику хрватскога и српскога језика* Југославенске академије знаности и умјетности (РЈАЗУ). Поменути речници су одабрани јер одсликавају и дијахронијску и синхронијску раван, доносе богате податке о етимологији, полисемији, дају примере значења.

За потребе истраживања културолошких компоненти биће посматране паремије са лексемом *село* у *Пословицама* Вука Караџића, одредница *сељак*⁵ у *Асоцијативном речнику српскога језика* (АРСЈ) и лексема *село* као вербална асоцијација на стимулусе у *Обратном асоцијативном речнику српскога језика* (ОАРСЈ).

2. АНАЛИЗА

2.1. Етимологија лексеме село

Лексема *село* води порекло од индоевропског корена *sel-*. У *Етимологијском рјечнику хрватскога или српскога језика* (1971) Петра Скока

⁴ Сеоски рурални свет првенствено су променили процеси индустријализације (и као њихова последица – процес деаграризације) и урбанизације. У литератури се наводи да је 1890. године удео пољопривредног, сеоског становништва износио чак 84%, док је након Другог светског рата, процес деаграризације значајно убрзан и да је праћен масовним пресељавањем становништва из села у градове. Тако 2011. проценат сеоског становништва које се бави пољопривредом износи тек 6,84%. Српско село и сељаштво „некако увек остају на друштвеним маргинама“, села се напуштају и у фази су нестајања (Живић 2019).

⁵ Ова се лексема посматра будући да у АРСЈ лексема *село* није употребљена као стимулус.

најпре се као њено значење наводи ‘кућа’, уз илустрацију примером – *Бакарчићево село*. Потом, у XVI веку лексема је потврђена у значењу насеља кметовске властеле, а јавља се и као топоним. У том периоду сматрано је да лексема *село* потиче од глагола *седети*, те је тако добијала значење – ‘земља на којој седи власник властелин и његови кметови’. Потврду таквог значења проналазимо и у Душановом законнику. Село је, међутим, у вези са глаголом *селити* (*се*), који подразумева покрете који се морају извршити да би дошло до оног што означава село. Касније, село постаје назив за ограђено сеоско насеље. Првобитно је означавало покретно насеље, тј. власништво властелина на које је он по својој вољи насељавао кметове, а тек после добија значење сталног кметског насеља (Скок 1971: 218–219).

2.2. Лексема село у Рјечнику српског језика Вука Караџића (1852)

Већ се по обиму речничког чланка у *Рјечнику српског језика* и мноштву информација које нуди, може запазити нарочита пажња коју Караџић поклања дефинисању села. Речнички чланак одреднице *село* структуриран је у виду дугог пасажа, са навођењем акценатског лика поменуте лексеме, њеног граматичкога рода и појединих парадигматских облика, уз значењске еквиваленте у немачком и латинском језику.

Караџић, даље, почиње са изношењем најразличитијих информација о сеоском насељу. Нема експлицитне дефиниције о семантичком садржају лексеме *село*, већ се она ишчитава посредно – преко Вукових предочених запажања. Поменуто би се могло објаснити чињеницом да појам села спада у групу основних, егзистенцијалних појмова који је, као такав, изразито утемељен у свакодневном знању и искуству говорника српског језика.

Примећено је да је могуће издвојити неколико домена преко којих је представљено сеоско насеље у Караџићевом *Рјечнику*. У наставку ћемо их побројати и представити.

У Вуковој се дефиницији у први план ставља просторна димензија села, оно се увек смешта у одређени простор, у односу на који се даље гради представа о селу. У изразито блиској вези са издвојеним је и домен физиономије села, који је сачињен из два комплементарна поддомена – поддомена бројности сеоских кућа и географског поддомена. У српској говорној заједници и у српској култури физиономију једног села одређује број кућа од којих је сачињено и географски предео у којем се налази:

У Србији су велика села која имају око 100 кућа, а има села и од 15 кућа; али их највише има од 30 до 50 кућа. По брдовитијем мјестима тако су куће раздалеко да је село од 40 кућа веће од Беча [...]. А по равни [...] доста су честе куће по селима, али опет нијесу у реду, као н. п. по Сријему и овуда по Њемачкој, него растркане.

Ишчитава се да је неприступачност брдовитих и планинских предела условила мању густину кућа, тј. становништва, а већу површину сеоског насеља.

Следећи домен преко којег је представљено сеоско насеље јесте историјски домен, у оквиру којег се важним елементом чини покушај планског, организованог уређења села од стране тадашње власти:

За владања кнеза Милоша у Србији брат његов Јефрем нагонио је Мачване, особито по селима око путова, да граде куће у ред, а то се по том почињало и у Шумадији, али сад о том већ не мисли нико више.

На какав је пријем овај покушај наишао код становништва, можда најбоље потврђује Вуков сасвим субјективан коментар – *али сад о том већ не мисли нико више*. У представи села из времена настајања Караџићевог *Рјечника* могуће је, дакле, као једну од важнијих црта издвојити мање или више заступљену неуређеност и неорганизованост сеоског насеља.⁶ Томе у прилог иде и Вуково запажање да се човек

под владом Турском могао преселити из једнога села у друго кад му је драго било, нити му се требало јавити ономе спахији из чијег је села полазио, ни ономе у чије је долазио; кућу своју могао је продати или раскопати, а вотњак и винограде могао је долазити те брати сваке године, а спахији давати десето; а у овом селу гдје је долазио, могао је начинити кућу на пустој земљи гдје му је драго било, и себи крчити њиве и ливаде, и садити вотњак и винограде колико му је драго било.⁷

Овакав доживљај села се, из перспективе савременог представника српске лингвокултурне заједнице, чини сасвим удаљеним.

Уобличавању представе села у Вуковом *Рјечнику* доприноси и етничко-верски домен, у оквиру којег су пружени подаци о припадницима различитих вероисповести и народности, тј. о хришћанима и муслиманима који су насељавали села у томе времену – „у Србији само око Сокола сједили су Турци у

⁶ Чини се да села још увек немају стационарни карактер, што је у складу са представљеном етимологијом у т. 2.1.

⁷ Сазнаје се, на посредан начин, да се сеоско становништво доминантно бави земљорадњом.

неколико села,⁸ а по осталој земљи сједили су по селима сами Срби а Турци по варошима; а у Босни има и Турскијех и Кршћанскијех села“.

За откривање културолошких особености у дефиницији лексеме *село* у *Рјечнику* значајан нам је концепт куће. У Вуковом детаљном опису сеоских кућа преплићу се домени спољашњег и унутрашњег изгледа и, у њих уткан, домен сиромаштва. На основу речничке дефиниције „врло су куће рђаве: понајвише покривене су кровином или лубом. [...] Соба нема свуда, [...], спавају по вајатима и онако у кући; димњака нема готово нигдје по селима, за то се кашто пуши у гдјекојијем кућама да хоће очи да испадну од дима“ – долази се до запажања да сеоско становништво гради куће од јефтиних, лако доступних материјала, да немају могућности и средстава да уложи у побољшање физичких аспеката куће – њихови кровови су лоши и без димњака, куће су често без соба. Све предочено недвосмислено указује на то да је за представу села тога времена веома значајна димензија сиромаштва сеоског становништва.

2.3. Лексема село у Рјечнику хрватскога и српскога језика (РЈАЗУ)

У РЈАЗУ је представљен изразито садржајан речнички чланак одреднице *село*, који заузима готово целих шест страница. У организацији полисемантичке структуре лексеме *село* могуће је препознати три значења (означена редним бројевима), која се у мањој или већој мери гранају на одговарајућа подзначења (обележена словима абецеде).

Концепт села се, поново, одређује у односу на просторну димензију – дакле, село, по правилу, заузима одређени простор, који може бити веће или мање површине. У примарном је, тј. „и pravom značenju“, село дефинисано као ‘naselje, selište, zaselak’. Рекло би се, значење блиско савременом поимању села у српској говорној заједници. Међутим, ишчитавајући бројне примере ове семантичке реализације, учинио нам се вредним коментарисања пример:

kuće nablizu, nazivaju ih selom, prezimenom zadruga kao i imenom tog sela. Kad seljak iz sela sastane koga svog Radučanina na putu u istome selu Raduču i zapita: ‘Otkud ti, Jovane?’ odgovori ovaj: ‘Od sela Kalinića’. To ‘selo’ su kuće Kalinića, oko 10 ih na skupu u selu Raduču (РЈАЗУ: 831).

Примећујемо да је у том временском одсечку појам села поиман релативно широко. Говорна заједница је селом називала читаво насеље, али и скуп

⁸ Вук се користи глаголом *седјети*, што је веома интересно јер представља потврду повезивања лексеме *село* и глагола *седјети*, о којем се говори и у *Етимологијском рјечнику хрватскога или српскога језика* (в. Скок 1971: 218–219).

од неколико кућа исте породице.⁹ На основу контекста могуће је закључити да *куће Kalinića* (односно куће рођака истог презимена) јесу заселак који се налази у оквиру села. Као претпоставку износимо мишљење да у овоме случају село има значење засеока.¹⁰ Кад појединац заселак изједначи са селом, он инсистира на централности и институционалности тог колектива, што нам, на посредан начин, открива чињеницу о важности сеоских насеља у томе времену. Замагљена граница међу појединачним значењима лексеме *село* покушава се надоместити лексикографском интервенцијом, у виду једноструких наводника у разјашњењу „То ‘selo’ su kuće Kalinića“ [...].

Надаље, на основу високе способности именице *село* за лексичко удруживање синтагматског типа, могу се извести поједини лингвокултуролошки закључци, тачније може се сазнати о вредностима које су биле кључне у представи села. Концепт села се, према подацима из речничког чланка, најчешће одређује у домену (не)насељености, придевима – *puno, naselno, pust, novo*,¹¹ и у домену припадности, придевима – *djedino, kmetsko, crkveno i popovsko, tuđe, begovsko*. Можемо претпоставити да су у српској културној заједници подаци о насељености села и његовој припадности коме заузимају изузетно важно место, што је имало за последицу и често квалификовање села у односу на поменуте његове вредности.

Концепт села се гради и у домену изгледа. Неколико је придева којима се лексема *село* детерминише на позитиван начин – *prostran, lijep i obilat (t. j. bogat), gizdav, uređen, okićen, nerobljen, lijep, širok, velik*. Видимо да човек позитивну представу о селу гради најчешће на основу визуелних искустава, пожељним сматра село које је уређено, окићено, широко, пространо, велико, те, нешто општије, лепо (тај се придев наводи чак два пута у речничком чланку) и гиздаво. За појединца је важан и аспект богатства у селу, односно да село није оробљено.

⁹ Засведочени су чак примери у којима се лексемом *село* денотира и само кућа: „selo je isto što i kuća s okućnicom ili zadruga. Ima, gdje narod cijelo selo od više kuća po jednoj zove, na pr. Repićevo selo, što znači pagus od više kuća, gdje su Repići. Ali i samu kuću ili zadrugu Repićevu zovu selom, jer selo znači u ovdešnjega naroda i zadruga ili kuća“ (PJA3Y: 835).

¹⁰ У речничком чланку лексеме *заселак* (РСАНУ 1969: 377) дефиниције су структуриране на следећи начин: *а. мало, издвојено насеље у саставу села; мало село, сеоце. [...] б. имање са зградама издвојено од насеља, пољско добро, мајур.*

¹¹ ‘Novo selo je ono koje se naseljava, ili je tek naseljeno ili će biti naseljeno’ (PJA3Y: 835).

Представа о селу, јасно, није идеална, те се оно понекад квалификује негативно, придевима: *pust, pomalen i mali, malen, nebog, neveseo*.¹² Непожељним се, дакле, у српској култури, сматра село које је мало и/или пусто.

Интересантни су, а и неочекивани, спојеви у којима се концепт села конструише преко домена људских особина, придевима: *vilovit, plemenit, ponosit, pitom, kršten*. Посреди може бити концептуализација села као особе, којом се у први план механизмом метонимије СТАНОВНИЦИ НАСЕЉЕНОГ МЕСТА ЗА НАСЕЉЕНО МЕСТО истичу карактеристике не самог сеоскога насеља већ његових насељеника.

Село се у значењу *‘zemlja, polje, imanje, posjed’* концептуализује као ентитет. Тај ентитет је могуће даровати, купити или га пак назвати својим: „Dal je njegovi zemlje, i pasišća, i sve selo crikvi. [...] Moj brat’ Anton’ kupil’ (je) jed’no selo od’ Broza Markovića [...]. Kupio sam selo i potribu imam izajti i viditi ga. [...] Posla njega u selo svoje...” (РЈАЗУ: 834).

У представљеном фрагменту стварности, село је концептуализовано као ентитет који током времена припада једном појединцу, који може променити власника, те који, као такав, носи са собом одређену вредност. Примећује се и да је семантички садржај лексеме *село* изузетно спецификован: њоме се, у овом случају, не денотира читаво насеље већ само његов део – имање или посед.¹³

У другој се и трећој тачки речничког чланка на лексему *село* упућује као оним. Забележени су највећим делом примери у којима лексема *село* функционише као топоним (*Đavolje selo; Kadino selo*), затим антропоним¹⁴ (*Selo, miško ime u Bosni; a) hyp. od Selim; b) hyp. od Selman ili Sulejman*) и један пример са семантиком хидронима (*Staro selo, potok u Begaljici beogradskog okruga*).

2.4. Лексема село у Речнику српскохрватског књижевног језика *Матице српске*

У речничком одређењу лексеме *село* у *Речнику српскохрватског књижевног језика* у први план се стављају просторна димензија и домен

¹² *Neveseo* бисмо могли сврстати и у оквире наредног домена.

¹³ Што је, опет, у складу са горенаведеним тумачењем примера „kuće nablizu, nazivaju ih selom, prezimenom zadruga kao i imenom tog sela. Kad seljak iz sela sastane koga svog Radučanina na putu u istome selu Raduču i zapita: ‘Otkud ti, Jovane?’ odgovori ovaj: ‘Od sela Kalinića’. То ‘selo’ su kuće Kalinića, oko 10 ih na skupu u selu Raduču“ (РЈАЗУ: 831).

¹⁴ Употреба лексеме *село* у својству хипокористика турских личних имена могла би се објаснити потребом обележавања појединца на основу места становања, што посредно открива информације о истакнутом положају које село има у језичкој слици света.

делатности сеоског становништва: ‘мање људско насеље чији се становници претежно баве пољопривредом’. Запажа се да је дефиниција у *Речнику*, наравно, сасвим објективног, научног и таксономског карактера.

Од значаја за лингвокултурологију, међутим, могу бити термилошки изрази *разбијено село* и *ушорено село*, чије се значење даје у наставку речничког чланка. Ови називи настали су придевском детерминацијом именице *село*, тако што се детерминатором на лексичко-семантичком плану издваја специфична особина села – изглед на основу географског предела. Између полазне речи *село* и термилошког израза се, стога, успоставља хиперонимско-хипонимски однос таксономског типа (Штрбац & Штасни 2022: 69).

О поменутих двома термилошким синтагмама говорио је још Вук Караџић. То нам указује на важност географског домена у устројству сеоског насеља и у обликовању његове слике у српској култури. Разбијено село је карактеристично за брдовите и планинске пределе и устројено је са кућама које су међусобно удаљене. Такви географски услови одређују начин живота сеоског становништва које је доминантно окренуто узгоју стоке. Надаље, ушорено село, захваљујући равничарској природи предела, карактеришу куће у уличном реду и земљорадничка делатност становника. Спојевима *разбијено село* и *ушорено село* осветљавају се не само начини устројства сеоских кућа већ се показује и како географски положај и природне (не)погодности обликују начин живота сеоског становништва.

Разбијено и ушорено село су видови сеоског насеља карактеристични за српску лингвокултурну заједницу и познати за њене говорнике. Претпостављамо да им устројства сеоских насеља других средина нису позната. На овоме месту би се реченоме могла конфронтирати фразеолошка конструкција *шпанска села*, која следи у наставку речничког чланка. Говорницима српске лингвокултурне заједнице непознате су, дакле, одлике села других средина, а сама лексема *село*, која је конституент посматране фразеолошке јединице, припада општем лексичком фонду српског језика и управо је зато била погодна за изражавање некакве непознанице.

Поменута фразеолошка синтагма представља интернационални израз: фразеологизам води порекло из XVII века, од немачких војника, којима су након Тридесетогодишњег рата словенска имена села звучала чудно и неразумљиво. Контаминацијом двају синонимних фразеологизама немачког језика (*чешка села* < *bohmische Doifer* и *то ми дође шпански* < *das kommt mir spanisch*for, у значењу – ‘то ми је неразумљиво’) добијен је најпре у немачком, а потом и у другим

језицима фразеолошки израз *шпанска села*, који се данас користи са значењем нечег неразумљивог и непознатог (Шипка 2010: 145).

2.5. Лексема село у паремијама и асоцијацијама

Навешћемо преглед паремија са лексемом *село* у *Пословицама* Вука Караџића,¹⁵ преглед асоцијата на стимулус *сељак* у АРСЈ и преглед веза које лексема *село*, у својству вербалне асоцијације, успоставља са својим стимулусима у ОАРСЈ.

2.5.1. Лексема село у Вуковим Пословицама

У испитиваном корпусу лексема *село* се појављује у великом броју пословица,¹⁶ а ми у раду издвајамо оне у којима се огледа слика међуљудских односа, живота и традиције у селу.

(1) Тешко лонцу из села зачине чекајући;

Тешко купусу из села смок чекајући!¹⁷

(2) Сиротињо, и селу си тешка. А камо' ли кући, у којој си! Мјесто ове друге врсте каже се и овако: А камо ли мени сиромашу!

(3) Гладан курјак усред села иде.

Један од доминантних културолошких аспеката села који је осветљен у пословицама јесте сиромаштво сеоског становништва. О сиромаштву се реферише кроз пословице у којима се помиње храна или пак недовољна количина хране, тј. глад (Дражић 2016: 236–237). Тако се у случају (1) приказује врста хране коју сеоско становништво конзумира. То су проста јела чији је циљ да засите, док је ужитак током јела споредан. Основна храна је купус, што се илуструје пословицом у примеру (1). Међутим, храна је без примеса какве су смок¹⁸ или зачини у примеру (1), а које би допринеле њеном богаијем укусу. Изостанак тих намирница последица је, очекивано, сиромаштва и немаштине међу сеоским

¹⁵ Пословице ће бити наведене и кратко прокоментарисане, иако би се њиховој интерпретацији могао посветити читав рад.

¹⁶ Забележено је преко 30 пословица у којима се појављује лексема *село*.

¹⁷ Под истим редним бројем су пословице које имају исто значење, али их одликује лексичка варијантност.

¹⁸ Сир, скоруп, масло.

становништвом. Да су такви услови за живот незахвални, показује пословица из примера (2), у којој сиромаштво представља терет не само за појединца већ и за целу заједницу. Поменути слику села употпуњује и чињеница да је у ОАРСЈ лексема *село* у великом броју случајева била вербална асоцијација управо на стимулусе *ракија* и *кромпир*. Сеоско становништво је окренуто намирницама које сами могу произвести, те је тако ракија пиће с којим се доводе у везу и које конзумирају, потребни састојци за његову производњу, као и сам процес производње у складу су са могућностима сеоских становника. Кромпир је, надаље, један од најчешћих састојака у оскудној исхрани сеоског становништва, који не нуди, као ни горепоменути купус, ужитак у исхрани. Његова је сврха да задовољи глад и прехрани сеоског човека.

У пословици из примера (3) фокус је, поново, на глади, једној од честих тема у српској фолклористици,¹⁹ будући да је сиромаштво у великој мери дуго времена било део свакодневице нашег народа, о чему сведоче и бројне пословице о глади, нпр.: *Грђа је глад од куге, Гладно око не спава, Глад очију нема, Гладног не теши него нахрани* итд. (уп. Дражић 2016). С друге стране, човекова искуствена представа о хиперболи гладног бића у нашој традиционалној култури јесу животиње: вук (курјак), пас, уш: *Гладан као курјак (или као пас), Гладан курјак усред села иде, Глад и курјака из шуме ишћера, Гладну уш мучно је наситити*. У анализираној пословици дословна слика: ‘дивља животиња ван шуме (природног станишта) хода по селу у потрази за храном’, може да се интерпретира као долазак велике опасности међу људе и њихову имовину. Значење именице *село* овде је у примарном значењу, локализатор описане ситуације.

(4) Боље је да село пропадне него у селу обичај.

Овом се пословицом традиција ставља испред становништва, тј. важно је одржати традицију живом, па макар и по цену пропасти села, односно његовог становништва.

(5) Бевојачког села нигђе нема. (Свакој ће вријеме доћи да се уда.)

¹⁹ У књизи *Сиромаштво у фолклорној традицији Срба од XIII до XIX века. Прилог проучавању народне културе* (2014), Соња Петровић након опсежне анализе сиромаштва у жанровски различитим формама народне поезије и прозе, на крају даје и готово свеобухватан (с обзиром на изворе) регистар пословица и изрека о сиромаштву у српском народу, класификујући их на следећи начин: Сиромаси и немаштина, Сиромаштво и богатство; Сиромаштво и рад; Глад; Ситост; Голи и боси; Слепци и гуслари; Просјаци и прошња; Дужници; Сироти и маћехе (в. Петровић 2014: 409–428; уп. Дражић 2016).

У пословицама је неретко приказан и положај жене у тадашњем друштву. Он је био неповољан и нестабилан будући да жени не припадају материјална добра, већ све што је било у породичном власништву – сеоско имање, кућа – припадало је заправо мушкарцу, прво оцу или брату, а касније мужу.

(6) Јаче је село од сватова;

Јаче село од међеда;

Јаче село од кмета;

Јаче село од спахије.

(7) Не пуштају га у село, а он пита ће је попова кућа (ће је најбоље ноћити)!

Дате примере може повезати присуство поједине опасности против које се мештани села боре заједно. У случају (6) у мотивационим сликама паремија јесу сватови,²⁰ медвед, кмет и спахија, док су у значењу сви они слика моћне особе. Дакле, у свакој од паремија посреди је исто метафорично значење – уколико се заједништво села одржи, ни најмоћнија особа му не може ништа нажао учинити. Слично томе, у примеру (7) показује се да је однос према непознатом, тј. према страном, негативан. Мештани штите своје село и заједништво и због тога странцу, којег схватају као потенцијалну опасност, бране приступ селу. Село у примеру (6) има метонимијско значење, реч је о семантичкој трансформацији НАСЕЉЕНО МЕСТО ЗА СТАНОВНИКЕ ТОГ МЕСТА.

(8) Ђе је село без паса лако је ићи без штапа.

(9) Лајава кучка село учува.

Зооними *пас*, *псето*, *паице*, *куја кучка* често се у Вуковим *Пословицама* користе да означе човека негативних својстава. У пословици (8) особине опасности, претње пренете су са човека на животињу (прототип је пас).²¹ У случају (9) поменуте се особине најпре с човека преносе на животињу, а потом се поново преусмеравају на човека, овде жену таквих особина, именовану погрдно – *кучка*. Карацић бележи још неколико пословица с овим именицама, као и с

²⁰ У питању су сватови који отимају невесту, због тога су они слика моћне особе у значењу.

²¹ У *РСАНУ* (2014: 452) као објашњење пословице наводи се: „лако је бити лежеран, комотан тамо где нема непријатеља или какве опасности“.

придевом *лајав*: *Зла као куја* [Каже се злој жени. Мјесто куја рече се и кучка.]; *Лајав (језик) што више збори, мање се мори. Лајавој секи целиви ријетки*. У народној свести, како сведочи анализирана пословица, само ће гласна, неустрашива, па и љута особа моћи да одбрани своју околину од потенцијалне опасности. Наведене особине у пословици су садржане у значењу оглашавања пса – *лајати* и придева изведеног од њега – *лајав*, који је негативно конотиран, али у овој ситуацији која се жели описати добија позитивно значење – *оштар, одлучан, гласан* (с циљем терања зла). Село овде има метонимијско значење јер се ради о семантичкој трансформацији НАСЕЉЕНО МЕСТО ЗА СТАНОВНИКЕ ТОГ МЕСТА.

(10) Не лаје куца села ради, него себе ради.

И у овој пословици зооним *пас*, исказан овога пута хипокористиком *куца*, преноси садржај људске способности говора и то упорног, непрекидног, упозоравајућег и гласног. Супротно претходној ситуацији вербализованој лексемом *кучка* и радњом лајања у циљу заштите околине од опасности, овде се пас (*куца*) оглашава због својих интереса. Пренос особине одбране личних интереса ишао је у правцу човек – животиња (*пас*) – човек. Лексема *село* и овде је употребљена метонимијски, тј. НАСЕЉЕНО МЕСТО ЗА СТАНОВНИКЕ ТОГА МЕСТА.

(11) Свега села овце, а кнежево (*попово*) звонце. (Гледај: Не ваља своје звоно на туђа овна везати.)

Т. Ђурић (2013: 94) ову пословицу тумачи другом – *Китити се туђим перјем*. Разумевање међуљудских односа овде је представљено лексемама *село* – *овце* : *кнез* – *звонце*. Лексема *овце* овде се разуме као имање, тј. благо (регионално, благо има значење ‘стока, домаће животиње’). Власници оваца јесу сељаци, али је само један човек (овде кнез, власт) заслужан за њихово постојање и богатство села. Звонце је овде метонимија за звук који даје, за звоњаву, тј. ИНСТРУМЕНТ ЗА ЗВУК ТОГ ИНСТРУМЕНТА, знак онога који се оглашава у име свих (може се разумети и као гласовно поклапање овце – звонце). Лексема *село* и овде остварује метонимијско значење МЕСТО ЗА СТАНОВНИКЕ ТОГА МЕСТА. На овај начин оправдано је дато тумачење: појединац приписује себи заслуге туђега рада или туђе способности, имања, знања и сл.

(12) Ћаћа, баћа, јадно село плаћа.

Уз наведену пословицу В. Карацић даје следеће објашњење: „Кад ко на сеоску штету чини у селу што коме за љубав, н. п. што му је род.“ У сажетој форми пословице описана је ситуација самовоље појединца и његове потребе, личног

интереса да учини добро својим сродницима – овде су исказани лексемама *ћаћа* (отац), *баћа* (брат), не обазирјући се на остале у том селу (*јадно село плаћа*). Пословица потврђује универзалну истину о примату задовољавања личних и породичних интереса чак и на штету других. И овде је лексема *село* употребљена метонимијски: сви људи који живе у селу.

(13) У селу мед, у кући јед.

У овој пословици предочена је ситуација дволичног понашања људи, исказана лексемама *мед* и *јед*. Лексемом *село* метонимијски се денотирају његови становници, пред којим се појединац може понашати пристojно и уљудно, свима бити драг (*мед* је метафора према својству пријатног укуса). Кућом се метонимијски означавају укућани, према којима се исти појединац понаша сасвим другачије, осино и грубо (*јед* је метонимија – осећање стоји за нарушене међуљудске односе).

Закључујемо да у издвојеним пословицама лексема *село* реализује своје секундарно, метонимијско значење – НАСЕЉЕНО МЕСТО ЗА ЊЕГОВЕ СТАНОВНИКЕ. Ти становници се штите гласним и ратоборним ставом (*лајава кучка...*), или се пак стављају у други план (*не лаје куца..., свега села овце..., ћаћа, баћа...*). Они могу бити и представници јавног мњења, које процењује понашање појединца споља, чији је опозит кућа (укућани), затворен простор, где се показује друго лице лицемерног човека.

(14) Што пан проси, село муси. Ово је управо словачка пословица, али се у војводству може чути и од нашијех људи, и значи: што спахија моли оно село мора чинити.

Дата пословица сведочи о строгој хијерархији у заједници, сељаци поштују надређеног и беспоговорно се понашају у складу са његовим захтевима.

2.5.2. Лексема сељак у Асоцијативном речнику српскога језика и лексема село у Обратном асоцијативном речнику српскога језика

У APCJ је регистровано укупно 213 различитих реакција на стимулус *сељак*, док се 146 само једном појављују. Међу реакције са највећом фреквенцијом спадају *њива* (99) и *село* (85).

Реакције из речничког чланка категорисане су у мање појмовне целине – *начин живота; тежак рад; изглед села и физичке, моралне, интелектуалне и друге особине сељака*.

На основу појмовне групе *начин живота* представа сељака се недвосмислено профилише преко његовог рада – живот сељака је усмерен на различите делатне активности земљорадничког и сточарског типа: *радник* (34), *човек* (33), *паор* (23), *рад* (20), *земљорадник* (18), *ратар* (17), *грађанин* (14), *пољопривреда* (11), *крава* (8), *пољопривредник* (8), *земљорадња* (8), *свиње* (3), *сир* (3), *сељан* (2), *домаћин* (2), *човек са села* (1), *ракија* (1), *јело* (1), *краве* (1), *стока* (1), *баиштован* (1), *фрула* (1), *овца* (1), *радиност* (1), *сточар* (1), *сточарство* (1).

На представљену појмовну групу наслањају се примери са асоцијатима из домена *тежак рад*: *трактор* (37), *мотика* (19), *мученик* (5), *зној* (2), *орати* (2), *срп* (2), *рало* (2), *руке* (2), *напоран рад* (1), *паћеник* (1), *роб* (1), *умор* (1), *уморан* (1), *лопата* (1), *плуг* (1), *пољски радови* (1), *рад на њиви* (1), *ашов* (1), *комбајн* (1), *коса* (1), *грабуље* (1), *ковач* (1), *орање* (1), *оре* (1). Интересантно је да су, осим асоцијата са уопштеном семантиком тешког рада, присутни и асоцијати којима се спецификује оруђе или машина уз помоћ које се радња извршава или се управо именује радња која се врши. То нам може открити да знање о сеоском животу и раду у свести говорника јесте разуђено у одређеној мери.

Потпунију слику о животу сељака добићемо и на основу асоцијата из појмовне целине *изглед села*: *њива* (99), *земља* (19), *поље* (10), *њиве* (5), *имање* (3), *пшеница* (3), *сено* (3), *жито* (3), *баишта* (2), *фарма* (2), *природа* (2), *аутентично* (1), *бекство од људи* (1), *блато* (1), *чар* (1), *далеко* (1), *кућа* (1), *кукуруз* (1), *ливада* (1), *провинција* (1), *поврће* (1), *пољана* (1), *Војводина* (1), *животиње* (1). У сеоском пејзажу доминирају пространства обрадивих површина, засејаних различитим културама.

Напоследку, највећи је број појединачних асоцијата присутан у домену квалификације сељака према физичком, моралном, интелектуалном и другим аспектима. Асоцијати који се тичу старости и физичког изгледа: *деда* (5), *опанак* (5), *шешир* (4), *опанци* (4), *бака* (2), *старац* (2), *баба* (1), *маторац* (1), *млад* (1), *чизме* (1), *гуњ* (1), *капа* (1), *кожух* (1), *каљаче* (1), *прљав* (1), *прљаво* (1), *прљавишина* (1), *просјак* (1), *јак* (1), *румен* (1), *дебео* (1), *смрди* (1), *златан ланац* (1). У свести говорника се, дакле, прототипичним сељаком сматра старији појединац, обучен у гардеробу од природних, животињских материјала које је прибавио у непосредном окружењу, запуштеног изгледа, који не води довољно рачуна о себи.

Кад је реч о моралним, интелектуалним и другим особинама, асоцијати су следећи: *веселац* (18), *вредан* (13), *прост* (8), *простак* (8), *вредноћа* (5), *необразован* (4), *глуп* (3), *сељачина* (3), *глупак* (2), *марљивост* (2), *труд* (2), *вредан човек* (2), *вредност* (2), *част* (1), *добар* (1), *добар човек* (1), *добродушност* (1),

доброта (1), *једноставан* (1), *паметан човек* (1), *поштење* (1), *весео* (1), *здравље* (1), *космполитизам* (1), *јадан* (1), *јадник* (1), *конзервативизам* (1), *кретен* (1), *малограђанин* (1), *некултура* (1), *непристојан* (1), *неупућеност* (1), *неваспитање* (1), *патријархално* (1), *патриотизам* (1), *полуписмени* (1), *примитивно* (1), *примитивизам* (1), *прости* (1), *руралан* (1), *сиромашан* (1), *традиционални* (1), *шкртица* (1). На континууму предочених особина, могуће је издвојити два пола – пол позитивних и пол негативних особина. Сељак се, примећујемо, позитивно квалификује у односу на своју вредноћу и доброту. Преко негативних квалификација сељак се најчешће представља као необразован, некултуран и неинформисан.

Подаци из ОАРСЈ показују да се лексема *село* јавља као асоцијат 394 пута на 66 различитих стимулуса. *Село* је у свести говорника најчешће асоцирано појмовима *трактор*, чак 139 пута и појмом *село* 85 пута.

На стимулусе који се тичу начина живота на селу лексема *село* јавила се укупно 195 пута као њихова асоцијација: *трактор* (139), *ракија* (10), *гусле* (6), *кромпир* (6), *глобализам* (5), *сир* (5), *говедина* (4), *воћка* (4), *говеђи* (3), *јабука* (3), *поврће* (3), *прошлост* (2), *јагода* (1), *кобасица* (1), *купус* (1), *мед* (1), *млеко* (1). Аспекти који су осветљени овим асоцијативним везама тичу се земљорадничке и сточарске делатности сељака. У питању су нпр. кромпир, сир, јабука, купус итд., неке од елементарних животних намирница које они производе и на којима се заснива њихова исхрана.

Село је 53 пута забележено као вербална асоцијација на родбинске односе: *родбина* (20), *порекло* (9), *рођаци* (7), *рођака* (5), *снаха* (5), *таст* (4), *тетка* (2), *зет* (1).

На *село* су асоцирали поједини сегменти из његовог изгледа или просторне димензије: *мало* (5), *кровови* (4), *главно* (2), *југ* (2), *улица* (2), *бетон* (1), *доле* (1), *кућни* (1).

Разноврсне карактеристике сељака и активности у вези са тим особинама могу подстаћи асоцијацију *село*: *прост* (7), *родољуб* (2), *викати* (2), *драти се* (1), *горд* (1), *образовати се* (1), *ослободити* (1), *празноверје* (1), *слога* (1), *трач* (1), *забринутост* (1). Уочава се, поново, доминантно негативно квалификовање сеоског становништва.

3. РЕЗУЛТАТИ

3.1. Упоредна анализа добијених података

Циљ је нашега истраживања био да на основу језичког материјала покушамо да реконструишемо лингвокултуролошку слику села у српској говорној заједници. Анализом семантичких података у трима речницима дошло се до појединих увида. У доживљају села у *Рјечнику*, РЈАЗУ и РМС кључан је просторни домен, концепт села се доследно гради преко простора на којем се насеље простире. За функционисање сваке људске заједнице неопходан је простор као фундаменталан елемент на којем се одвија живот (Бјелајац 2015: 208), што се, како видимо, читава и у језику. У представи села значајни су, према информацијама из *Рјечника*, и подаци који се тичу физиономије села те бројности кућа у њему. О важности појединих карактеристика села сазнаје се на основу значења најчешћих квалификатора лексеме *село* у РЈАЗУ – као и код Карацића, пожељно село је оно које је ‘*руно, naseljeno*’, битан је аспект припадности села неке, а позитивној представи доприноси његов ‘*lijer, prostran, širok, gizdav, uređen*’ изглед. Запажа се да у Вуковом *Рјечнику* и РЈАЗУ доминира наивна представа села, која је у првом реду чулно заснована и сведена на перципирање појединих обележја сеоског насеља. Преко историјског и етничко-верског домена код Вука се село доживљава као насеље без јасно утврђене организацијске структуре, са вишеетничком говорном заједницом. На основу непосредног контакта са сопственим окружењем и перцептивног искуства са прототипичном сеоском кућом и окућницом, Карацић гради концепт куће, који је значајан у јаснијем поимању сеоског насеља. У Вуковој је представи куће, видели смо из веома детаљног описа, у првом плану њен оскудни изглед, који једва да задовољава егзистенцијалну потребу сељака. Ти подаци имплицирају сиромаштво људи који живе у њој, а самим тим и читавог села.

У РЈАЗУ пажњу привлачи развојни пут лексеме *село*, који није осветљен у остала два речника. Семантичке могућности лексеме *село* су у РЈАЗУ разуђеније, јер укључују, осим значења насеља, значење колектива неколико кућа, па и једну кућу. Оваква разгранатост полисемне структуре потврђује утврђеност лексеме *село* у базичном лексикону говорника српског језика, а посредно, и значај именованог концепта. Још нешто. Чини нам се да је на основу језичког материјала из РЈАЗУ, тј. поменутих замагљених граница међу појединим значењима, могуће сазнати о променама са којима се у ванјезичкој стварности село сусрело. Те промене се испољавају преко концепта села (према Поповић 2008: 57–59), који је, као динамичка категорија, у менталном лексикону говорника српског језика подлегао сужености структуре те корекцији у складу са променом колективне и индивидуалне представе о селу, условљене, на почетку поменутих, процесима индустријализације и модернизације.

РМС се показао значајним као потврда увида до којих смо претходно дошли. Опет се концепт села гради преко просторне димензије, којој је сада придружен само домен делатности. Могуће је, у поменутом речнику, пронаћи и обресе научне слике села – у навођењу терминолошких синтагми *разбијено село* и *ушорено село*. Рекло би се да ти изрази припадају истовремено и народној терминологији, јер се заснивају на чулном искуству и одсликавају практичну представу села, али и научној. Вук је на основу наивног поимања сопственог окружења, још 1852. године, говорио о кућама које су ‘у реду’ или су ‘раздалеко’,²² а Јован Цвијић (1922) – седамдесет година касније – сеоска насеља диференцира на збијена и разбијена. Важно је скренути пажњу на чињеницу да је оваква типологија сеоског насеља прво искуствено спозната у језичкој свести говорника лингвокултурне заједнице, а тек накнадно научно потврђена. Језичка, тј. интуитивна слика села, како је Љ. Поповић назива (2008: 53), садржи, дакле, интуитивно сазнату енциклопедијску информацију, која не противуречи научној слици, већ се налази у њеним оквирима.

Анализом садржаја паремија осветљени су још неки фрагменти виђења села и његових становника у оквиру српске говорне заједнице. Запажа се да је у концепт села, као и у Вуковом *Рјечнику*, фиксиран домен сиромаштва и глади. Сеоско становништво је, поред тога, представљено као верно традицији, са негативним ставом према страном и непознатом. У пословицама се упућује на сељака који лични интерес сматра приматом. Интересантно је то да се указује и на незавидан положај жене у тадашњем друштву.

Коначно, слика коју добијамо из речника и паремија везаних за село јесте следећа: село је претежно насеље, мада може бити и заселак, у којем се становништво бави пољопривредом; пожељно село је пространо и уређено; непожељно село је мало, ненасељено и опљачкано; важно је и коме припада село; услови живота на селу су незавидни; сељаци се прехрањују да би преживели, не уживају у храни; влада сиромаштво и глад. У профилисању сељака важни су аспекти њихове верности традицији, изражена опозиција своје–туђе, а негативна карактеристика у вези са сељаком јесте његово фаворизовање личног интереса.

²² У прилог Карацићевој визионарској способности која је сезала много даље од језичких питања говори и следеће: „Prvi naučni radovi o morfološkim tipovima naselja javljaju se krajem 19. veka i potiču iz nemačke geografske škole. Oto Šliter (Schlüter, 1899) prvi je koji je u svojim istraživanjima naselja postulirao da su od vitalnog značaja geografska i topografska lokacija naselja, a potom njihova prostorna organizacija i fizionomija, koje služe kao osnova za analizu morfologije, geneze i funkcije naselja. Nakon Šlitera slične pokušaje morfološke tipologije naselja dali su engleski geograf Emris G. Boven (1926) i francuski Albert Domanžon (1933), kao i mnogi drugi geografi“ (Gatarić, Ivanišević & Sabljčić 2022: 234).

На основу анализе дела асоцијативног слоја српског језика у вези са селом могу се издвојити фрагменти његовог савременог поимања. У колективној представи се село доминантно повезује са тешким и мукотрпним радом у пољопривреди. Могуће је издвојити културе које сељаштво доминантно узгаја. У вези са таквим начином живота је и изузетно богат асоцијативни профил српског сељака. Њега реконструишемо на основу језичког материјала – српски сељак је појединац у старијој животној доби, запуштеног изгледа, одевен у одећу од природних материјала из свог непосредног окружења. Позитивно се оцењују његова вредноћа, поштење и родољубље, али је неупоредиво већи број негативних оцена. Оне се у језичкој свести везују за необразованост, ниске интелектуалне способности, некултуру, неинформисаност, гордост итд.

Иако само једном, лексема *село* се у ОАРСЈ појављује као асоцијат на стимулус *бетон*. У колективној представи говорника почиње полако да слаби веза између непрегледних површина плодне, обрадиве земље и сеоског насеља. Другим речима, оваква асоцијација изавана је чињеницом да сеоски простор све више постаје „полигон за разне пројекте развоја“ (Бјелајац 2015: 208), неповратно преображен процесима индустријализације (и као његова последица – процесом деаграризације) и урбанизације.

4. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Покушај реконструкције слике села у српској говорној заједници довео нас је до неколико закључака. Могуће је, најпре, издвојити традиционалну слику села, чији су сегменти реконструисани на основу анализе системске грађе и паремија, и савремену слику, добијену на основу анализе дела асоцијативног слоја српског језика. Традиционална представа села пружа увиде у слику живота и света једнога времена. Веома је разуђена и вишеслојна, гради се преко мноштва димензија – просторне, историјске, етничко-верске, сиромаштва и глади, припадности села, пољопривредне делатности, верности традицији, опозиције своје–туђе, односа према жени итд. На основу њих смо могли ближе да упознамо менталитет српског народа, као и неке од његових ставова о појединим друштвеним појавама.

Оно што је у савременој језичкој свести, као и у култури, остало од традиционалних погледа на свет, а што се може закључити на основу анализе асоцијативног слоја, јесте да се сачувала увезаност села и простора као елемента који оно заузима. То показује да се у архетипском језгру концепта села налази просторни домен. Јасно се види и сачувана повезаност села и пољопривреде, као основне делатности која се за њега везује. Савремено стање у језичкој свести

показује да је живот на селу тежак и мукотрпан, са знатним бројем обавеза и послова које треба обавити. Такав начин живота не може пак пружити много те се он оцењује као мучан и крајње непожељан. Велики број реакција које спадају у домен профилисања сељака говоре о њему изразито негативно. Приметно је, дакле, оштро померање ка негативној квалifikацији села и сељака. Сељак је вредан, радан и поштен, али много чешће он је – необразован, ниских интелектуалних способности, некултуран, неинформисан, горд, склон оговарању итд.

Кад се упореде традиционална и савремена слика села, могуће је извести закључак да је концепт села у савременој слици значајно измењен – сужен – јер се село одређује на основу мањег броја домена, релативно усмерених ка истој – негативној класи вредности. Појам села је уткан у човеков живот од најранијег времена, истовремено је универзалан и културноспецифичан, те ово и слична лингвокултуролошка истраживања представљају покушај проницања у његову комплексну природу, у дух једног народа и у његово схватање и доживљај појма села.

ИЗВОРИ

- АРСЈ: *Асоцијативни речник српскога језика. Део 1, Од стимулуса ка реакцији.* (2005). Београд: Београдска књига.
- Карацић Стефановић, В. (1852). *Српски рјечник*. Кн. 2; приредио Јован Кашић. Београд: Просвета.
- Карацић Стефановић, В. (1975). *Српске народне пословице и друге различне као оне у обичај узете ријечи*. Београд: Нолит.
- ОАРСЈ: *Обратни асоцијативни речник српскога језика. Део 2, Од реакције ка стимулусу.* (2011). Београд: Београдска књига.
- РЈАЗУ: *Рјечник хрватскога или српскога језика. Дио XIV (ријеч – симетићи).* (1955). Загреб: Југославенска академија знаности и умјетности.
- РМС: *Речник српскохрватскога књижевног језика. Књ. 5, П–С: претовар–стоти.* (1973). Нови Сад: Матица српска.
- РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика, Књ. 6: Закључница – Земљен.* (1969). Београд: Српска академија наука и уметности.
- РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика, Књ. 19: Оцат – Петогласник.* (2014). Београд: Српска академија наука и уметности.

ЛИТЕРАТУРА

- Бјелајац, З. (2015). Сеоска заједница и простор изгубљена веза. *Политема*, 9, 207–221.
- Gatarić, D., Ivanišević, M., & Sabljic, L. (2022). Morfološka tipologija ruralnih naselja na teritoriji grada Banjaluke. Preuzeto 14. 6. 2024, sa https://gery.gef.bg.ac.rs/bitstream/handle/123456789/1189/Lokalna_Gatari%C4%87_2022-233-240.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Драгићевић, Р. (2007). *Лексикологија српског језика*. Београд: Завод за уџбенике.
- Драгићевић, Р. (2010). *Вербалне асоцијације кроз српски језик и културу*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Драгићевић, Р. (2018). *Српска лексика у прошлости и данас*. Нови Сад: Матица српска.
- Дражић, Ј. (2016). Појмовно-лингвистички модел ‘богатство – сиромаштво’ у Српским народним пословицама. У Дражић, Ј. и др. (уред.), *Теме језикословне у србистици кроз дијахронију и синхронију: Зборник у част Љиљани Суботић* (стр. 231–243). Нови Сад: Филозофски факултет.
- Дражић, Ј. (2022). *Приступи проучавању значења речи*. Нови Сад: Филозофски факултет.
- Ђурић, Т. (2013). Leksikologija slavonskoga dijalekta pred izazovima suvremenoga društva. U Bobaš, K. (ured.), *Jučer, danas, sutra – slavistika* (str. 85–98). Zagreb: Filozofski fakultet.
- Живић, Н. (2019). Футуролошка слика социологије села. У Лончар-Вујновић, М. (уред.), *Наука без граница II: Међународни тематски зборник I: Огледала стварности*. (стр. 351–364). Косовска Митровица: Филозофски факултет Универзитета у Приштини.
- Lakoff, G. (1987). *Women, Fire, and Dangerous Things, What Categories Reveal about the Mind*. Chicago: University of Chicago Press.
- Николић, В. (2017). Лингвокултуролошка слика куће у речницима српског језика. *Књижевност и језик, LXIV*(1–2), 117–136.
- Петровић, С. (2014). *Сиромаштво у фолклорној традицији Срба од XIII до XIX века. Прилог проучавању народне културе*. Београд: Албатрос Плус.
- Поповић, Љ. (2008). *Језичка слика стварности: когнитивни аспект контрастивне анализе*. Београд: Филолошки факултет.
- Skok, P. (1971). *Etimologijski riječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Стефановић, М. (2012). *Језичка слика породице у руском и српском језику*. Нови Сад: Филозофски факултет.

- Taylor, J. (1991). *Linguistic Categorization. Prototypes in Linguistic Theory*. New York: Oxford University Press.
- Цвијић, Ј. (1922). *Балканско полуострво и јужнословенске земље*. Београд.
- Шипка, М. (2010). *Зашто се каже?* Нови Сад: Прометеј.
- Штрбац, Г., & Штасни, Г. (2022). *Слика природе у српском језику*. Нови Сад: Филозофски факултет.

Aleksandra S. Šekerović

LINGUO-CULTURAL IMAGE OF THE WORD *VILLAGE* IN THE SERBIAN LANGUAGE

Summary

The paper represents an attempt to use the data from different dictionaries of the Serbian language for linguocultural analysis. Based on the analysis of the dictionary entries for the word *village* in three descriptive dictionaries of the Serbian language and two associative dictionaries of the Serbian language, as well as the proverbs containing the word *village*, this paper attempts to establish the linguocultural image of the village in the Serbian cultural community. The selected material provided insights into what cultural information has accumulated in the semantic content of the lexeme *village* during its long-lasting use, i.e. how the image of the village was built and changed. The existence of the traditional image of the village and the contemporary image of the village, which are largely different from each other, was uncovered, and as a dominant feature, it is possible to isolate the shift towards the negative class of values in the contemporary image of the village.

Keywords: Serbian language, linguoculturology, dictionaries, lexeme *village*